

44

dopisů z tekutého moderního světa

Zygmunt Bauman

44 dopisů z tekutého moderního světa

Zygmunt Bauman

Z anglického originálu *44 Letters from the Liquid Modern World*,
vydaného nakladatelstvím Polity Press roku 2010,
přeložila Monika Kittová

**Národní
plán
obnovy**

**Financováno
Evropskou unií
NextGenerationEU**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže
a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu
Transformace VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Praha 2022

Edice SLON – Sociologické aktuality, 45. svazek / řídí Jan Maršálek

Redakce Alena Miltová

Návrh obálky a grafická úprava studio Designiq

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání druhé, v Karolinu první

© Univerzita Karlova, 2022

© D-la Repubblica delle Donne

© This volume Polity Press, 2010

44 Letters from the Liquid Modern World, first edition

This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge

Translation © Monika Kittová, 2022

ISBN 978-80-246-5350-1

ISBN 978-80-246-5362-4 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

od roku 2021 součástí Nakladatelství Karolinum

Zygmunt Bauman
44 dopisů
z tekutého
moderního
světa

Obsah

Kapitola 1 O psaní dopisů – z tekutého moderního světa	11
Kapitola 2 Osamělí v davu	17
Kapitola 3 Domluví se rodiče a děti?	22
Kapitola 4 Off-line, on-line	27
Kapitola 5 Jako ptáčci	32
Kapitola 6 Virtuální sex	37
Kapitola 7 Podivuhodná dobrodružství soukromí (první část)	42
Kapitola 8 Podivuhodná dobrodružství soukromí (druhá část)	47
Kapitola 9 Podivuhodná dobrodružství soukromí (třetí část)	52
Kapitola 10 Rodiče a děti	57

Kapitola 11 Teenagerovské utrácení	62
Kapitola 12 Po stopách generace Y	67
Kapitola 13 Falešné svítání svobody	72
Kapitola 14 Příchod dětských žen	77
Kapitola 15 Na řadě je oční řasa	82
Kapitola 16 Móda aneb Stále v pohybu	87
Kapitola 17 Konzumerismus není jen o konzumaci	93
Kapitola 18 Co se vlastně stalo s kulturní elitou?	99
Kapitola 19 Léčiva a nemoci	104
Kapitola 20 Prasečí chřipka a další důvody k panice	109
Kapitola 21 Zdraví a nerovnosti	114
Kapitola 22 Upozornění (a varování)	119
Kapitola 23 Svět nevlídný ke vzdělávání? (první část)	124
Kapitola 24 Svět nevlídný ke vzdělávání? (druhá část)	129
Kapitola 25 Svět nevlídný ke vzdělávání? (třetí část)	134

Kapitola 26 Novoroční strašáci a přísliby v letech minulých i příštích	138
Kapitola 27 Předvídání nepředvídatelného	143
Kapitola 28 Vypočítávání nevypočitatelného	149
Kapitola 29 Křivolaké cesty fobie	154
Kapitola 30 Interregnum	159
Kapitola 31 Odkud pochází nadlidská síla – a k čemu je?	164
Kapitola 32 Zpátky doma, pánové?	170
Kapitola 33 Únik z krize	175
Kapitola 34 Už skončila deprese?	180
Kapitola 35 Kdo říká, že musíte žít podle pravidel?	186
Kapitola 36 Fenomén Barack Obama	192
Kapitola 37 Kultura v globalizovaném městě	196
Kapitola 38 Mlčení Lorny	201
Kapitola 39 Cizí znamená nebezpečné... Opravdu?	206
Kapitola 40 Kmeny a oblohy	213
Kapitola 41 Vytyčování hranic	218

Kapitola 42 Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí	224
Kapitola 43 Osud a charakter	232
Kapitola 44 Albert Camus	237

Kapitola 1

O psaní dopisů – z tekutého moderního světa

Dopisy z tekutého moderního světa... Právě o ně mě požádaly redaktorky a redaktori časopisu *La Repubblica delle Donne*: abych je psal a jednou za čtrnáct dní posílal jejich čtenářkám a čtenářům, a to jsem také téměř dva roky dělal (v letech 2008 a 2009; zde jsou uvedeny ve zredigované a poněkud delší verzi).

Dopisy psané z „tekutého moderního“ světa: to znamená ze světa, který spolu sdílíme vy a já, autor následujících dopisů a jejich s nadějí vyhlížené čtenářky a čtenáři. Svět označuji jako „tekutý“ proto, že jako všechny tekutiny není schopen zůstat v klidu a podržet si nadlouho svůj tvar. Všechno, nebo téměř všechno v tomto našem světě se neustále mění: móda, kterou se řídíme, i předměty, jimž věnujeme pozornost (neustále se měnící pozornost, která se dnes odpoutává od věcí a událostí, jež ji přitahovaly včera, a zítra se zase odpoutá od toho, co ji přitahuje dnes), věci, o nichž sníme a jichž se bojíme, věci, po nichž toužíme, a věci, které si ošklivíme, skutečnosti, které mají vzbuzo-

vat naději, a ty, jichž se obáváme. A mění se rovněž podmínky nás obklopující, podmínky, v nichž si obstaráváme své živobytí a snažíme se v nich plánovat si svou budoucnost, podmínky, v nichž se s některými lidmi spojujeme a s některými zase rozpojujeme (nebo jsme od nich odpojováni). Příležitosti k většímu štěstí a hrozby bídy a utrpení k nám připlouvají nebo jen protékají kolem, přicházejí a odcházejí a mění místo, a většinou se to všechno děje příliš rychle a hbitě, než aby nám bylo dovoleno udělat něco smysluplného a účinného, nasměrovat je nebo přesměrovat, udržet je v určitém směru, nebo jim předejít.

Abych to zkrátil: tento svět, náš tekutý moderní svět nás neustále překvapuje: co se dnes zdá jisté a správné, to se zítra může jevit jako marné, blouznivé nebo jako politováníhodné pochybení. Tušíme, že to nastane, a tak máme pocit, že – podobně jako svět, který je naším domovem – i my, jako jeho obyvatelé, a občas i jeho projektanti, herci, uživatelé a oběti musíme být neustále připraveni se měnit: všichni potřebujeme být, jak to doporučuje v současnosti módní slovo, „flexibilní“. A tak bažíme po nových informacích o tom, co se děje a co se pravděpodobně stane. Naštěstí dnes máme něco, co si naši rodiče ani nebyli schopni představit: máme internet a world-wide web, celosvětovou síť, máme „informační dálnice“, které nás okamžitě propojují „v reálném čase“ s každým zapadlým a skrytým koutem této planety a se vším, co je nám v těchto šikovných mobilních telefonech nebo iPodech, které se vejdu do kapsy, ve dne v noci na dosah a přesouvá se to s námi všude, kam se pohneme my. Naštěstí? Bohužel, možná nakonec ne až tak naštěstí, protože prokletí nedostatečné informovanosti, která způsobovala, že naši rodiče trpěli, byla nahrazena ještě děsivějším prokletím v podobě záplavy informací, která nás hrozí utopit a která zcela znemožňuje plavání nebo potápění (a tak se liší od surfování nebo prostého nechání se unášet). Zdá se, že nám v tom povyku protichůdných názorů a návrhů chybí

mlátička, která by nám pomohla oddělit zrno pravdy a toho, co stojí za pozornost, od plev lží, iluzí, nesmyslů a odpadu...

V těchto dopisech se pokusím učinit za dost tomu, co by za nás udělala taková mlátička (která teď bohužel chybí a ještě asi chvíli chybět bude), kdybychom ji měli k dispozici: začnu přinejmenším rozlišovat důležité od nepodstatného, věci, na nichž skutečně záleží – a na nichž nejspíše bude záležet stále víc – od falešných poplachů a efemérních vzplanutí zájmu. Ale vzhledem k tomu, jak jsem už zmínil dříve, že je tento náš tekutý moderní svět v neustálém pohybu, jsme všichni volky nevolky, vědomě, či nevědomě, radostně, či s pláčem, neustále unášeni dál, a to dokonce i tehdy, když se snažíme zůstat v klidu a držet se jednoho místa. Tyto dopisy tudíž nemohou být ničím víc než „cestovními zprávami“ – i přesto, že jejich autor nevytáhl paty z Leedsu, v němž žije; a příběhy, které bude vypravovat, budou cestopisy: příběhy z cest a o cestách.

Walter Benjamin, filosof s jedinečně ostrým pohledem, schopný zahlédnout sebemenší náznaky logiky a systému ve zdánlivě nejasných a náhodných jevech, kdy se kultura otrásá v základech, rozlišoval dva typy příběhů: příběhy námořníků a příběhy rolníků. První jsou příběhy o věcech bizarních a neslýchaných, o dalekých krajích, nikdy v minulosti a pravděpodobně ani v budoucnu nenavštívených, o monstrech a mutantech, čarodějích a čarodějnicích, galantních rytířích a zlých intrikánech – lidech až křiklavě odlišných od lidí, kteří naslouchají příběhu o jejich husarských kouscích a činech, které jiným lidem (zvláště pak těm, kteří těmto námořnickým legendám okouzleně a zaujatě naslouchají) ani nepřijdou na mysl, natož aby si představovali, že by se je také odvážili vykonat. Rolnické příběhy jsou oproti tomu vyprávění o obyčejných, blízkých a zdánlivě známých událostech, o stále opakovaném cyklu ročních dob nebo o každodenních pracích v domácnosti, na statku a poli. Řekl jsem *zdánlivě* známých, protože

dojem, že tyto věci dobře, skrz naskrz, známe, a tudíž že ani nelze čekat, že bychom se o nich a z nich něco nového dozvěděli, je rovněž jen iluzorní – v tomto případě právě proto, že se nacházejí tak blízko našemu zraku, že ani nevidíme jasně, co skutečně jsou. Nic našemu pečlivému zkoumání neuniká tak hbitě, rezolutně a tvrdošijně jako věci, které se nacházejí „v těsné blízkosti“, věci, které „tu vždycky byly“ a které „se nikdy nemění“. Právě ony se příslovečně „skrývají pod svícnem“ – ve světle klamně a zavádějící důvěrné známosti! Jejich běžnost představuje jakési klapky na očích, které nám brání ve zkoumání. Aby se mohly stát předmětem zájmu a detailního zkoumání, je třeba je nejprve odstránit a odtrhnout od onoho smyslu otupujícího, příjemného, avšak začarovaného kruhu rutinní každodennosti. Musí být nejprve dány stranou a drženy v určité vzdálenosti, než budou moci být náležitě zkoumány: hned na začátku je třeba poukázat na bluff jejich údajné „obyčejnosti“. A tajemství, která se v nich skrývají, hluboká a silná mysteria – ta, která se budou jevit jako podivná a nepochopitelná, jakmile o nich začnete přemýšlet – mohou být následně odhalena a zkoumána.

Toto rozlišení, s nímž přišel Walter Benjamin téměř před sty roky, už není tak zřejmé, jako bylo původně: monopol na navštěvování bizarních zemí už námořníci nemají a v globalizovaném světě, na němž neexistuje místo skutečně oddělené a zabezpečené před vlivem všech ostatních míst na zeměkouli, ať už by bylo jakkoli daleko, bude možná dokonce těžké odlišit příběhy někdejších rolníků od vyprávění námořníka. O co se tedy ve svých dopisech pokusím, budou námořnické příběhy, jak by je vypravovali *rolníci*. Příběhy vzaté z těch nejobyčejnějších životů, ale podané způsobem umožňujícím nám odhalit a ukázat neobyčejné věci, jež bychom jinak přehlédli. Jestliže si přejeme věci nám *důvěrně* známé opravdu poznat, bude zřejmě nutné je nejprve učinit *neznámými*.

Což není zrovna snadné. Hraničí však s jistotou, že zdar ne-
lze nijak zaručit, a možnost úplného úspěchu je přinejmenším
vysoce nepravděpodobná. Přesto je to cíl, o něž bychom se – spi-
sovatel a čtenáři těchto 44 dopisů – měli ve svém společném dob-
rodružství pokusit.

Ale proč právě 44? Má snad výběr tohoto počtu spíše než co-
jiného nějaký zvláštní význam, nebo je to nezáměrné, libovolné
rozhodnutí, nahodilá volba? Tuším, že tuto otázku položí většina
čtenářů (patrně všichni, pokud to nebudou Poláci...). A já jim
dlužím vysvětlení.

Největší polský romantický básník Adam Mickiewicz vykouz-
lil tajemnou postavu, směsici sestávající na jedné straně ze zpl-
nomocněného představitele Svobody, jejího mluvčího a obhájce,
a na straně druhé z jejího místopředsedy zde na zemi. „Jeho jméno
je Čtyřicet čtyři“: takto bylo toto těžko uchopitelné stvoření před-
staveno jednou z postav v Mickiewiczově poémě, když se ohla-
šoval/tušil jeho blízký příchod. Ale proč takové jméno? Mnoho
historiků literatury, nesrovnatelně lépe vybavených k nalezení
odpovědi než já, se marně snažilo tuto záhadu rozlousknout. Ně-
kteří navrhovali vysvětlení, že byl zvolen ciferný součet písmen
básníkova jména napsaného hebrejsky – možná zároveň v na-
rážce na básníkovo vysoké postavení v polském boji o osvobození
a židovský původ jeho matky. Nejčastěji přijímaná interpretace
však zatím zní, že Mickiewicz si zvolil toto zvučně a majestátně
znějící označení (v polštině *czterdzieści i cztery*) prostě v zápalu
inspirace – motivován snahou o poetickou harmonii, a nikoli se
záměrem předat záhadné poselství.

Dopisy zde sebrané pod jedním názvem vznikaly v období ne-
celých dvou let: Kolik by jich tu mělo být? Kdy a kde přestat? Im-
puls psát dopisy z tekutého moderního světa bude těžko někdy
vyčerpán – však se tento druh světa, který vytahuje z rukávu stále
nová překvapení, který denně vymýšlí nové výzvy pro lidské chá-

pání, už postará, aby se nevyčerpal. Překvapení a výzvy jsou rozptýleny po celém spektru lidských zkušeností – a tak každé zastavení, v němž se o nich v dopisech podává zpráva, a stejně tak i omezení jejich rozsahu, musí být nutně zvoleno nahodile. Tyto dopisy v tom netvoří výjimku. I jejich počet je zvolen nahodile.

Proč je to však tento počet, a ne jiný? Protože číslo 44 představuje díky Adamu Mickiewiczovi posvátnou úctu a naději na návrat Svobody. A tak toto číslo signalizuje, ač jen nepřímou a pouze pro zasvěcené, vůdčí motiv těchto listů. Spektrum svobody je přítomno v každém z těchto čtyřiceti čtyř jinak tematicky různorodých dopisů – ačkoli, jak už to bývá u spekter hodných svého jména, spíše neviditelně.

Kapitola 2

Osamělí v davu

Na webových stránkách Kroniky vyššího vzdělávání (Chronicle of Higher Education; <http://chronicle.com>) bylo možné si nedávno přečíst zprávu o dospívající dívce, která během jednoho měsíce poslala 3000 textových zpráv. To znamená, že v průměru odeslala sto zpráv denně nebo jednu zprávu každých deset minut v době, kdy byla vzhůru – „ráno, v poledne a večer, v pracovní dny i během víkendů, kdy byla ve škole, během oběda, kdy měla psát domácí úkoly, a dokonce i během čištění zubů“. Z toho plyne, že vlastně nebyla déle než deset minut sama: což znamená, že nikdy pořádně nebyla *jenom se sebou* – se svými myšlenkami, se svými sny, se svými obavami a nadějemi. V tuto chvíli možná už úplně zapoměla, jak člověk žije – jak myslí, jak dělá různé věci, jak se směje nebo pláče – ve společnosti sebe samého, bez společnosti druhých. Nebo, což bude asi pravděpodobnější, nikdy ani neměla šanci se tomuto umění naučit. Ve skutečnosti je to, že není sama, dáno jenom její neschopností pěstovat toto umění...

Ty malé přístroje, které se vejdou tak akorát do kapsy, jež odesílají a přijímají zprávy, nejsou jedinými nástroji, jež ona dívka a další jí podobní potřebují k tomu, aby bez zmíněného umění přežili. Profesor Jonathan Zimmerman z New York University si všímá, že až tři ze čtyř dospívajících Američanů tráví každou minutu času, který mají k dispozici, tak, že jsou doslova přilepeni k webovým stránkám Facebooku nebo MySpace – a chatují. Jsou podle jeho názoru přímo posedlí vytvářením a přijímáním elektronických zvuků nebo záblesků na obrazovkách. Podle Zimmermana jsou webové stránky, kde je možné chatovat, novou silnou drogou, na níž nyní jsou teenageři závislí. Určitě jste slyšeli, jaká muka prožívali lidé, mladí i ne tak mladí závislí, když jim byla upřena jiná droga; možná si tudíž dokážete představit agonii, jakou tito teenageři zažijí, když jim nějaký virus (nebo jejich rodiče či učitelé) znemožní přístup k internetovým kontaktům nebo jim vyřadí mobil z činnosti.

V našem nepředvídatelném, neustále překvapivém a setrvale neznámém světě působí vyhlídka, že člověk zůstane sám, skutečně děsivě; lze vyjmenovat spoustu důvodů, proč je možné považovat samotu za vysoce nepříjemný, ohrožující a úděsný stav. Bylo by však nespravedlivé a pošetilé vinit pouze elektroniku z toho, co se děje s lidmi narozenými do světa utkaného z kabelů, drátů nebo bezdrátových spojů. Elektronické hračky jsou reakcí na potřebu, kterou samy nevyvolaly; nanejvýš tak ještě mohly přispět k tomu, že potřeba již plně vytvořená se stala ještě naléhavější a důležitější, protože způsoby, jak tuto potřebu uspokojit, začaly být mučivě v dosahu všech a nevyžadují kromě zmáčknutí několika kláves žádnou námahu. Vynálezci a prodejci „walkmanů“, prvního přenosného zařízení, které vám umožňovalo „slyšet svět“, kdykoli a kdekoli jste si přáli, slibovali svým zákazníkům: „Už nikdy (nebudete) sami!“ Zřejmě věděli, o čem mluví a proč tento reklamní slogan bude tato nabízená zařízení s úspě-

chem prodávat – což se také stalo, prodal se jich bezpočet milionů. Věděli, že na ulicích jsou miliony lidí, kteří se cítí osaměle a jimž je samota proti mysli, protože ji považují za bolestnou a nepříjemnou; lidí, kteří byli nejen připraveni o společnost, ale kteří přímo nařikají, že ji nemají. Vzhledem k tomu, že je stále víc bytů během dne prázdných a že rodinné krby a jídelní stoly byly nahrazeny televizory umístěnými do každé místnosti – takže lidé byli takřkajíc „každý uvězněn ve vlastním kokonu“ –, se stále méně a méně lidí mohlo spoléhat na oživující a povzbuzující vřelost lidské společnosti; ale bez společnosti nevěděli, jak vyplnit své hodiny a dny.

Závislost na nepřerušovaném lomozu linoucí se z walkmanů jenom prohloubila onu prázdnotu, kterou po sobě nechala vytrácející se společnost. A čím déle zůstávali lidé ponořeni do této prázdnoty, tím méně byli schopni používat prostředky, které existovaly před high-tech, jako například vlastní svaly a představitost, k tomu, aby se z ní vymanili. S příchodem internetu bylo možno na tuto prázdnotu zapomenout nebo ji nějak zastírat, a tím ji detoxikovat; nebo bylo alespoň možné zmírnit bolest, již způsobovala. Ona společnost, která až příliš často chyběla a po níž se člověku stále víc stýskalo, se jako by zase vrátila, ačkoli přicházela prostřednictvím elektronických obrazovek, nikoli dřevěnými dveřmi, a to v novém analogovém nebo digitálním – ale v obou případech virtuálním – převleku: lidé snažící se vymanit z mučivé samoty považovali tuto novou formu za značné zlepšení, když už přišli o možnost se s druhými stýkat tváří v tvář a společně se ruku v ruce věnovat nejrůznějším činnostem. Když lidé zapomněli, jak spolu komunikovat tváří v tvář, anebo se to ani nestačili naučit, všechno, nebo téměř všechno z virtuálního „propojování“, co dříve možná odmítali jako nedostatečnost a nedokonalost možnosti být v kontaktu on-line, začali obecně vítat jako výhodu, včetně všeho, co nabízel Facebook, MySpace a jim

podobné. Nebo se to jako výhoda alespoň jevílo těm, kteří zoufale toužili po lidské společnosti, ale cítili se nesví, neobratní a nešťastní, když se v ní octli.

Nyní tedy, to za prvé, už není nutné být sami. Každou minutu – 24 hodin denně, sedm dní v týdnu – stačí jen zmáčknout knoflík a vyčaruje se společnost skládající se z hromady osamělců. V onom on-line světě není nikdo daleko, každý se zdá být kdykoli k dispozici – a dokonce i když náhodou usne, je tam dost jiných, kterým je možné poslat zprávu nebo si s nimi prostě pár sekund zašvitořit na Twitteru, aby dočasná nepřítomnost proběhla prakticky nepovšimnuta. Za druhé, „kontaktovat“ se s lidmi lze bez nutnosti iniciovat komunikaci, která by hrozila tím, že by se člověk stal jakýmsi rukojmím osudu, tj. že se „kontakt“ bude vyvíjet způsobem, který se mu nebude líbit. Kontakt může být přerušen při první známce, že se komunikace ubírá nežádoucím směrem: proto zde není žádné riziko a ani potřeba hledat omluvu či výmluvu a lhát; zcela postačí lehoučký dotyk prstem, naprosto bezbolestný a bez rizika. Ani není třeba se bát, že člověk bude sám, jakož ani hrozby, že bude vystaven nějakým požadavkům ze strany druhých, požadavku přinést nějakou oběť, nebo udělat kompromis, nebo muset udělat něco, co se mu zrovna nechce udělat a co by dělal jen proto, že si to přejí druzí. Toto uklidňující vědomí si lze zachovat dokonce i tehdy, když sedí v místnosti plné lidí, bloumá po nákupním centru uprostřed davu nebo kráčí ulicí ve velké skupině kamarádů a dalších chodců; vždy se totiž může „učinit duševně nepřítomným“ a „být sám“, jakož i upozornit své okolí, že klidně, tady a teď, zůstane nedostupný – může se izolovat od davu prostě tím, že zaměstná své prsty vytukáváním zprávy někomu, kdo je fyzicky nepřítomný, a tudíž v tuhle chvíli nic nevyžaduje ani se neangažuje, takže je bezpečné se s ním „kontaktovat“, nebo si číst zprávu, kterou od dané osoby právě dostal. S takovými přístroji v rukou se člověk může učinit osamoceným